

De hanenbalken van Lizzy van Leeuwen

Ondanks dat in Nederland exacte cijfers niet beschikbaar zijn, is bekend dat zelfdoding op het platteland relatief veel voorkomt. Toch is er weinig aandacht voor. Cultureel antropoloog Lizzy van Leeuwen verbaasde zich hierover en besloot dit gegeven nader te onderzoeken, waar ze anderhalf jaar aan besteedde. “Zonder het aanvankelijk te weten heb ik me daarmee op in Nederland onontgonnen terrein begeven”, schrijft ze in het daaruit voortgekomen boek *De hanenbalken*. Want het onderwerp suïcide op het platteland is, meer nog dan daarbuiten, een taboe.

Dat taboe heeft wortels die ver teruggaan. Van Leeuwen graaft diep in die geschiedenis, beginnend met de oudst gedocumenteerde beschrijvingen van zelfdoding onder boeren, die stammen uit de 13^e en 14^e eeuw. In die eeuwen ontstond wat Van Leeuwen noemt “de doctrine voor de komende eeuwen”, die voorschreef dat zelfdoding een zonde was tegen de natuur, de samenleving en God.” Vanaf die donkere periode is er volgens Van Leeuwen een constante verschuiving waar te nemen in de benadering van zelfdoding. In grote lijnen kan gezegd worden dat er langzaam een meer genuanceerde visie op zelfdoding ontstond die meer aandacht en begrip bood voor de psychische problematiek die eraan ten grondslag kon liggen. Maar, zo schrijft Van Leeuwen, “op het door boerengemeenschappen bevolkte platteland gingen de premoderne rituele praktijken van bestraffing en reiniging voorlopig gewoon door.” Uiteindelijk arriveren we bij de recente geschiedenis waarin, na een korte periode van openheid in de jaren tachtig, het onderwerp zelfdoding op het platteland opnieuw de stilte in is gedrukt.

De hoeveelheid informatie in vooral het eerste, geschiedenisdeel van *De hanenbalken* is enorm en soms wat lastig door te komen, maar dankzij Van Leeuwens toegankelijke proza en de wijze waarop ze de feiten afwisselt met anekdotes en voorbeelden blijft het interessant. Er wordt een waaier aan visies en denkbeelden rondom zelfdoding op het platteland gepresenteerd die geen sluitende verklaring biedt (die is er immers niet), maar wel inzichten. Uiteraard zijn er een aantal aanwijsbare factoren. Grote financiële crises en de industrialisering van de landbouw, het verdwijnen van religie als steunpilaar en moreel kompas. Factoren die ook Geert Mak aanhaalde in zijn boek *Hoe God verdween uit Jorwerd*, waarin hij aan de hand van een Fries dorpje schetst hoe de agrarische wereld zich met vallen en opstaan moest aanpassen aan een almaar sneller veranderende wereld. En dan waren er nog de uitbraken van ziektes als MKZ en varkenspest, waarbij boeren gedwongen werden soms al hun vee te ruimen. Nog buiten beschouwing latend welke financiële gevolgen dat gaf, was de emotionele impact daarvan enorm.

Van Leeuwen benadrukt consequent de intrinsieke verhouding tussen boer en boerderij. Er is letterlijk en figuurlijk geen afstand tussen de twee. Een boer is in zijn vrije tijd nog steeds boer. En dat maakt

elk probleem binnen het bedrijf persoonlijk. Als een boerderij failliet dreigt te gaan, zal een boer dat als een persoonlijk falen ervaren. “Nog steeds verbinden boeren hun levenslot aan het lot van hun boerderij en hun land”, schrijft Van Leeuwen daarover, “en soms is dat een noodlot.” Dat komt ook naar voren uit de persoonlijke verhalen, die het hart van het boek vormen. Zoals dat van Josien, wier man aan depressies leed. “Ik word naar de dood gezogen”, vertrouwde hij haar toe. Of het verhaal van Willem van der Vaart, een eenling die steeds wantrouwend werd jegens de buitenwereld en zijn boerderij dreigde te verliezen aan de sloophamers van de gemeente. Het zijn uiteenlopende verhalen, waarin toch wel een aantal raakvlakken te vinden zijn. Veel van de boeren worden als perfectionisten beschreven, konden moeilijk de controle uit handen geven en ervaarden moeilijkheden op de boerderij als persoonlijk falen.

Maar wat voor Van Leeuwen belangrijker is dan het aanwijzen van mogelijke oorzaken, is het doorbreken van het taboe, van het zo diepgewortelde zwijgen. Dat zwijgen is niet enkel voorbehouden aan zelfdoding. Ook fysieke en psychische klachten worden door boeren vaak niet onderkend. “Een doorsnee boer vindt dat zulk ongenoegen bij het leven hoort en dat daarover niet hoeft te worden gepraat”, schrijft Van Leeuwen. Daarin vangt ze twee essentiële zaken. Enerzijds de weigering van boeren zich te laten kennen (de boerentrots), en anderzijds het zwijgen. En juist die factoren kunnen ook weer meespelen bij zelfdoding. Sommige problemen kun je niet alleen oplossen, dat is voor ons allemaal lastig om toe te geven, en voor boeren blijkt het nog vaker een onoverkomelijke drempel om om hulp te vragen.

Maar ook als ze die stap wel zouden zetten, is de vraag waar ze terecht kunnen. In het laatste deel van *De hanenbalken* richt Van Leeuwen zich op de hulpverlening. Ze constateert dat er in Nederland weinig (specifieke) aandacht is voor zelfdoding op het platteland en dat de aandacht die er is, versplinterd is. De afkortingen vliegen je om de oren in dit labyrint van koepel- en standsorganisaties. En ook binnen die instanties heerst een cultuur van afhouden. Van Leeuwen krijgt te horen dat haar vragen “erg opdringerig” zijn en dat problemen worden opgelost “in eigen kring”. Meer respons vindt ze in Amerika, waar ze ook een flink hoofdstuk aan wijdt. Ze bezoekt en spreekt een aantal mensen die initiatieven en programma’s zijn gestart om boeren te ondersteunen en ook om psychische problemen en suïcide bespreekbaar te maken. Wat daaruit naar voren komt is dat het tijd kost en geduld om het vertrouwen van de boeren te winnen en dat het een grote pre is het boerenbestaan van binnenuit te kennen. “Ze willen geen GGZ-mensen meer over de vloer”, zoals een van deze mensen uitlegt, “maar boerenmensen die iets afweten van welzijn, gezondheid en ziekte.”

Want dat er – ook in Nederland – een kloof is tussen het platteland en de wereld daarbuiten, tussen de stedeling en de boer, constateert ook Van Leeuwen. Ze haalt daarbij journalist Durk van Blom aan die zegt: “Men leeft hier naast elkaar, men leeft zelfs van elkaar, maar men blijft behoren tot twee

werelden.” Wellicht door die afstand wordt het boerenleven binnen de stedelijke wereld vaak geromantiseerd. Ondanks dat we weten dat boerenbedrijven vandaag de dag een stuk klinischer en bedrijfsmatiger zijn, blijft het beeld van de boer met zijn poten in de modder hardnekkig. Dat geïdealiseerde beeld van het romantische leven dicht bij de natuur wordt versterkt, zo haalt ook Van Leeuwen aan, door een programma als *Boer zoekt vrouw*. En, zoals cultureel antropoloog Henk de Haan stelt, men wil niet dat die idylle wordt doorbroken en dus bestaat er ook buiten het platteland een taboe op het praten over psychische problemen en zelfdoding onder boeren. Zoals De Haan met ironie opmerkt: “Gekte hoort niet thuis op het land waar het leven goed is.”

“Waarom. Waarom?”, vraagt Van Leeuwen zich op de eerste pagina af. Het is de vraag waar vanuit haar onderzoek begon. Definitieve antwoorden geeft *De hanenbalken* niet, die zijn er ook niet. Wat het boek wel biedt zijn inzichten. Maar vooral is het belang van dit boek het feit dat het bestaat, dat het er is. Dat Van Leeuwen de stilte doorbreekt die dit onderwerp zo vaak omhult. *De hanenbalken* is enerzijds een oproep aan de hulpverlening om meer aandacht te geven aan suïcide op het platteland en daarbij ook meer moeite te doen de boer in zijn manier van leven te begrijpen. Maar het is ook een uitnodiging aan ‘buitenstaanders’ om het idyllische beeld van het platteland los te laten en te beseffen dat de zwaarte van het boerenleven niet romantisch is, maar een vaak harde, weerbarstige realiteit.

Elise van Dam, filmjournalist